

VI

Тим часом прибувши католицькі ченці-домінікани та два патери єзуїти розташовувались в кляшторі. Хлопи з великою огидою чистили та прибирали їх просторні покої. Патралаи кури та поросята на обід. Між селянами та міщанами пішла чутка, що вже наїхали католицькі патери і будуть запроваджувати в Лубенщині та в Чернігівщині унію. Недавно осаджені по селах та хуторах селяни стривожились і почали думати, чи не доведеться їм знов зніматись з осад і тікати за границю в Московщину.

Через тиждень до Вишневецького вступили єзуїти: старий патер Вінцентій та його молодший товариш Гавденцій. Їх одрядили варшавські єзуїти в Лубни, щоб наглядати за Єремією, настренчувати його до католицької пропаганди і про все подавати звістки у Варшаву. Єремія привітав їх привітно, але побалакав з ними холодно й заборонив їм заходжуватись коло католицької пропаганди в Лубенщині. Він боявся, щоб єзуїти не порозганяли часом людей з осель.

— Князь, певно, пристав до нашої святої віри не з щирим серцем, — промовив сумно патер Вінцентій.

— Він став католиком, щоб протоптати стежку до двору, — сказав Гавденцій ще смутніше.

— Треба піти на пораду до княгині Гризельди. Попросимо, нехай вона настренчить його. Може він послухає її як жінки, — сказав патер Гавденцій.

І вони пішли до Гризельди.

Гризельда вийшла до патерів. Вони розказали їй усю розмову з князем і просили заступитись за їх і вмовити князя, щоб він зараз розпочав заводити унію та католицтво в Лубенщині.

Гризельда вислухала усе ласкаво, трохи розсердилась на князя й промовила:

— Йдіть до кляштора, а я зараз піду та побалакаю з князем.

Єремія ходив по здоровій парадовій залі, сердитий, роздратований. Гризельда вступила до зали.

— Чого це ти, князю, такий невеселий, аж неначе сердитий? — спитала вона стиха.

— Роздратували мене патери єзуїти. Намагаються, щоб я зараз повигонив ченців з монастирів та запроваджував по містах та по селах унію отут в Лубенщині.

— То й послухай їх. Чом же не стати зараз до такого святого діла? — спитала Гризельда.

— А тим, що я саме оце заводжу осад в цих степах, а патери порозганяють їх. Мої люде повтікають у Московщину. От тобі й матимеш гарну справу.

— Вони стануть до діла так зручно, що не порозганяють ні ченців, ні хлопів.

— Говори до гори! Стануть зручно! Знаємо, як вони стають зручно до діла! Вони так беруться за діло, аж діло тріщить та лущить, як старий, розхлябаний та розторсаний віз. Вони ламають мені воза. Ще не час братись за це діло.

— Як не час? За це діло братись час повсякчасно. Це ж наше велике діло, це наша місія, як кажуть святі патери.

— Нехай вони підуть під три чорти, або й далі! Це гарна місія? Я заводжу в себе осад, а вони розганятимуть! — крикнув Єремія на всю залу.

Гризельда вже постерегла палку Єремію вдачу. Вона й сама вже почувала, що гнів підступає до її серця. Але розумна й здержлива зроду, вона здержала своє серце й тихо промовила, поклавши обидві руки на його плечі.

— Єреміє! Не сердься, мій коханий, і послухай, що я буду казати: як ти не пустиш сюди в Лубенщину патерів єзуїтів, як одкладатимеш надалі святе діло пропаганди, що скажуть у Варшаві біскупи, пани, магнати? Що скаже сенат, король?

— Нехай кажуть, що хочать! — крикнув Єремія й повернувся од Гризельди так швидко,

неначе вирвався з її рук. — Там то мені клопоту про біскупів, магнатів та короля! Я тут і біскуп, і сенат, і король! Я тутечки ні під чийм загадом! Що схочу, те й зроблю. Моє діло хапати землі, маєтності, дбати про гроші та військо. Он це моя сила й слава! З військом я стану подужний, міцносилий, подужніший за всіх магнатів, за самого короля! З військом я зруйную Крим, завоюю Волощину, стану королем в Молдавщині, скину з трону польського короля, зроблю, що схочу. З військом я змелю усіх магнатів на борошно!

Єремія став лютий. Його тонкі ніздрі дрижали. На випнутому високому чолі понабрякали жили й ніби стриміли, неначе сині попруги. Одначе Гризельда не злякалась його.

— Єреміє! мій коханий! опам'ятайся! схаменись! Пусти патерів в Лубенщину!

— Одчепись! І не говори, і не мороч мене! Я не люблю слухати суперечки ні од кого, навіть од тебе. Не мішайся не в своє діло! Гляди отам свого бабського діла. Йди до баби Ганни, до своїх паннів, сідай та пряди чи ший, чи пори, чи гаптуй шовком. Ото твоє діло. Домінікани нехай собі сидять в кляшторі. Вони не такі ревні та кусливі. Нехай сидять і схизматики ченці в монастирях до моєї ласки. А єзуїтів я сюди не пушу! Ні за що в світі не пушу!

Єремія репетував, кричав не своїм голосом. Голос його дійшов до найвищих нот. Він бігав по світлиці, трохи не ліз на стіни, часом крутився на одному місці. Очі блищали й крутились у віках.

Гризельда тепер пересвідчилась, що нічого не вдіє, що не з її хистом усмирити Єремію, зломити його волю. Вона махнула рукою, важко зітхнула й вийшла з зали. Патери єзуїти мусіли зараз виїхати з Лубен. Тим часом, трохи заспокоївшись, Єремія звелів осідлати коня й поїхав до казарм муштрувати своє військо. Після муштрів він прохолов, вернувся в палац неозвірений і сів за обід.

— Оце я згадав про тих єзуїтів, про їх приставання до мене з пропагандою. Ти, Гризельдо, дурнісінько сердишся на мене. Мені не випадає напускати сюди єзуїтів та бентежити хлопів та ченців. А коли хоч, то ставай до цього діла ти сама: запроваджуй польську мову в дворі, навертай двірських бабів та шляхтянок на католицьку віру, запрошуй собі до помочі домініканів, але робіть діло тихо, безголосно, помаленьку, потихеньку, без галасу, щоб не сполохати людей. Ти пристаєш на це?

— Де вже не пристати на це! Я давно на це пристала серцем, бо то діло святе. Мені ще у Варшаві патери єзуїти дали таке напутництво, — сказала Гризельда вже зовсім спокійним голосом.

— От і матимеш діло й розвагу в цих пущах. А тим часом надходить день моїх іменин. Я запросив з Варшави багато високих гостей, щоб показати їм свій палац, своє оце житло. Час би вже готуватись до того празникування, — сказав Єремія.

— І справді вже час, — сказала Гризельда. — До іменин зосталось кілька тижнів.

— Треба привезти з Ніжина музики. Треба все налагодити на великі влови. Шляхта любить влови, а тут діброви дивні! Дичини сила! Налякаємо трохи схизматицьких ченців по монастирях рогами, трубами та мушкетами.

— Чи бочок з вином й досі не приставили на підводах з Києва? — обізвалась Гризельда.

— Ні. А до нас же наїдуть такі, що їм тільки настачай вина. Приїде dokonешне старий п'яниця гетьман Миколай Потоцький, а гетьман Конецпольський, певно, привезе розбишаку і завзятого п'янюгу Самійла Лаща, свого любчика. На цього одного треба постачити барил зо двоє, — сказав Єремія.

«А тим часом треба б вступити якусь фацецію для польських магнатів, треба вигадати щось незвичайне й втішне, щоб забавити та втішити панів. Вони люблять вражати своїх гостей якоюсь несподіванкою, чимсь незвичайним, фантастичним, та ще щоб воно незвичайно дорого коштувало і вимагало великих сил, великої праці, і було показне, навіть чудернацьке, навіть страшне, яке от, приміром, вигадував Нерон, засипаючи квітками до стелі гостей з головою за бенкетом за

столами». Довго думав князь Єремія, ходячи по залі. Він вийшов на балкон і кинув байдужними очима на гори. Йому впала в очі Лиса безліса гора. Він пригадав, що колись Гризельда говорила йому, яка гарна буде та гора взимку серед чорних лісів, коли її вкриє білий сніг.

— О! Це ж буде незвичайна панська фацеція! Швидко буде спасівка. Зроблю я в спасівку зиму: обсиплю усю Лису гору сіллю, посиплю до неї й шлях сіллю й повезу магнатів на санках на Лису гору у спасівку. На санках у спасівку на влови! Це ж буде диво, варте князя Вишневецького. Магнати повитріщають очі з того дива.

«Але це все треба робити потай од Гризельди, щоб і її вразити несподіваним дивом», — подумав Єремія. І він зараз скочив на коня, побіг до свого управителя, викликав його з хати і на самоті нишком звелів йому розіслати слуг на усі чумацькі шляхи, переймати чумаків з мажами солі, закупувати в їх сіль і зсипати її в здорові комори та повітки десь далеченько од палацу в місті, начебто задля війська.

Настала спасівка. Наближався день Єремїїних іменин.

Військові розвідчики, вислані Єремїєю в степи виглядати гостей, привезли звістки, що гості вже їдуть. Єремія звелів підняти на баштах флага. Музики стали на здоровому балконі, що виступав на подвір'я, й ждали. На баштах звершечку сиділи виглядачі й виглядали гостей. Вони подавали звістку з башти, махаючи флагами і крикнувши, що в степу піднялася курява, що на шляху з'явилась карета якогось гостя. Тільки яка карета в'їжджала в двір, музики зараз грали веселого марша, і магнат виходив з карети під музику маршу. На ганку стояв Єремія поруч із Гризельдою й вітали своїх високих гостей.

От у першій кареті прибув гетьман Миколай Потоцький, отілий та сивий з випнутими сірими каламутними очима. Білий та спанілий на виду, але дуже броватий та окатий, з грубим обводом лица, з товстими насупленими рудими бровами, з товстими синюватими губами, Потоцький був схожий здалеки на здорового спанілого хлопа, прибраного в дорогий кунтуш та в жовті сап'янці. Тільки товсті та довгі здорові вуси, що вкривали тінню обголене бруснате підборіддя, та горда постава надавали йому вид магната. По закривавлених червоних очах було знать, що він і в дорозі був на похміллі. Шапка з червоним оксамитовим вершком, перо на шапці, обсипане брильєнтами, дорога крива шабля надавали його поставній фігурі сміливий лицарський вид. В червонуватих сірих очах мигали іскорки і виявляли його люті нориви та жорстокість.

— Вітаю вельможного князя в його господі й поздоровляю з іменинами! — крикнув Миколай Потоцький, проворно вискакуючи з карети.

— Спасибі, я дуже вдячний, ясновельможний гетьмане, за ласкавість до мене й до мого дому! — сказав Єремія, подаючи руку Потоцькому, котрий прямував до його, поважно виходячи до дверей по широких східцях. Потоцький тричі поцілувався навхрест з Єремїєю.

— Ну та палац же в ясновельможного князя! Ні один магнат в Польщі та в Литві не має такого палацу. Заломив княжий палац і королівські палаци, — сказав Потоцький.

З карети вискочив небіж старого Потоцького Стефан Потоцький, той самий, що добивав козаків в Лубенщині після виїзду дядька в Пруссію. Це був молодий повновидий хлопець, жвавий та верткий, пишно убраний в кольорове убрання.

— Просимо ж до покоїв та вип'ємо по кубкові вина після важкої та довгої дороги до моєї господи, — просив господар Потоцького.

Потоцькі привітались з Гризельдою, поцілували її в руку і пішли в нижчий етаж. В покоях стояли столи рядками, понакривані й прибрані. Столи аж захрясли під дорогими срібними кубками, тарілками, полумисками та вазами. Напитки й найдки стояли три дні напоготові для гостей, котрі з'їжджались потім цілих три дні.

— Ну, хвалить бога, що в князя є вино! — гукнув Потоцький, зирнувши на столи, заставлені бутлями з горілкою та винами. — Я знав, що Бахус не твій бог, і боявся, щоб ти часом не забувся

про вина, бо Бахус мій улюблений божок, сказати по щирій правді.

Єремія налив прездоровий срібний кубок венгерського вина й подав Потоцькому. Старий вихилив нахильці увесь кубок, в котрий влязло більше як півпляшки вина. Він гекнув, як мужик, що перерубав колодку сокирою, втер оксамитовим рукавом замочені вуса, схожі на дві жменьки конопель, і кинувся на холодне м'ясо, на ковбаси, неначе вовк на ягня. Щось животинне, вовче було в його хижому виду, в хижих очах, в самому апетиті, як він кинувся уплітати баранину та дичину.

— Ну, князю! добули ми слави в Лубенщині, взяли ми перевагу над Гунею, над Остриницею. А тепер вони пропали без сліду, і ми на їх землях, облитих їх таки кров'ю, п'ємо венгерське та бенкетуємо. Віват, княже! Нехай панують магнати та ясна шляхта!

— Віват Польщі! Нехай гинуть козаки та хлопи! — крикнув Єремія різким голосом, неначе ворон крякнув за вікном.

Знов затрубили виглядачі на баштах. Музики вдарили маршу. Єремія поставив свій кубок, в котрий він тільки вмочив губи, і побіг на ганок. За ним вийшла і Гризельда. У двір в'їжджала ціла валка карет: то прибула Гризельдина рідня з Волині: князі Острожські за Збаражські. З ними приїхала й її менша сестра Варвара Замойська, а слідком за ними прикотила карета молодого Олександра Конецпольського, гетьманського сина. Він вже давно залицявся до молодій Замойській й пригнався за нею через степи аж до Лубен.

Гризельда радо привітала сестру й повела її в свої покої. Княжата Острожські посідали за столи. Але знов несподівано вдарив оркестр на балконі, а на баштах затрубили в труби. Єремія вибіг на ганок. До ганку наближалась карета, запряжена впростяж. З карети вийшов Адам Казановський, королів улюбленок. Король надарував йому маєтності в Чернігівщині, але він ще добувався захопити землі й у Лубенщині. Казановський з роду італіянца Казанови, був ще не старий на літа, чорнявий та гарний, з чималою чорною бородою та з високими чорними, ніби намальованими бровами. Він скинув шапку і привітався до Єремії. Убраний в чорний жупан та в вишневий кунтуш, з чорним волоссям, зачесаним назад на тім'я без проділля, Адам Казановський був схожий на київського архімандрита або на протопопа. Делікатні манери, тихий ласкавий голос виявляли в йому спанілого чужоземця, людину просвітнішу й делікатнішу за польських панів.

Казановський ласкаво поздоровив Єремію з новим житлом та з іменинами. Єремія привітався до його трохи надуто й неохоче: в їх обох вже давно був недомисл за Ромни. Король Владислав подарував Ромни Казановському, а Єремія вважав на роменську маєтність як на свою батьківщину й дідизну, якось трохи неясно затверджену королем вкуто з Лубенщиною за родом Вишневецьких. Єремія неласкава привітався до Казановського. Казановський це примітив.

— Приїхав до вашої ясновельможності, князю, поздоровити ясновельможність вашу з іменинами і привітати як свого сусіда: хочу жити з вашою ясновельможністю в згоді, як сусід, — сказав Казановський.

— Коли ваша милость приїхали до мене, то будьте моїм шановним гостем. Я не маю на думці змагатись з паном. Вступіть до моєї господи і їжте мою хліб-сіль, — припрошував Єремія.

— Спасибі, князю, за привітність, — сказав Казановський і тихою плавкою ходою вступив у світлиці й поклонився гостям таким поклоном, як архіереї кланяються в церкві до парафіян.

— Ну, князю Яремо! попрацювали ми в твоїй Лубенщині коло козаків, а от тепер одпочиваємо в твоєму палаці. Чи ти, князю, знаєш, що на цьому самому місці, де тепер стоїть твій палац, я посадив на палі два десятки козаків, — гунув чваньковито Потоцький. — Йй же богу посадив! Отам в тому кутку палацу корчилось на палях три козаки, а там коло твого порога стриміло п'ять паль з бидлом; та й тут, де стоять твої столи тесові, стояв рядок паль і висіли проткнуті наскрізь аж до шиї здорові козарлюги! Йй-богу правду говорю! — чванився Потоцький.

Ййому мало хто йняв віри. Не йняв йому віри і сам Єремія, але підходячи під чваньковитість

гетьмана, він сказав:

— Де лилась кров отих душолюбів, отих наших ворогів, там тепер ллється наше вино. Віват польному гетьманові Потоцькому!

— Віват, віват! — крикнули гості разом.

— Віват і князеві Єремії, що допоміг мені задушити ту хлопську десятиголову гідру! — крикнув Потоцький.

Тим часом слуги почали подавати на столи обід. Тільки що гості посідали за столи, знов на баштах затрубили в труби, знов заграли музики. Гості виглянули у вікна. З карети вилазив старий гетьман Конецпольський, а за ним слідком лізло в дверці якесь здорове опудало та одоробало, висунувши підголену голову, неначе макітру, на котрій теліпався чуб, неначе заткнутий в макітру.

— Самійло Лащ! Самійло Лащ з гетьманом Конецпольським! — загомоніли гості.

— І принесла таки лиха година отого Лаща, отого непросипленого п'янюгу, — зашепотів Єремія до Гризельди, — ой ненавиджу отих п'янюг! І тарабанить же з собою гетьман отого свого підчихвоста.

Єремія аж потилицю чув, але мусив йти назустріч новим гостям і просити їх до обіду.

Незабаром увійшов у покої Конецпольський, вже літній чоловік, але ще кремезний і жвавий дід, а за ним всурганився Лащ, неначе вітряк знявся в степу й увійшов у покої. Здоровий, плечистий, кудлатий та пелехатий, з розкуйовдженою чуприною на підголеній голові, з довгими кудлатими вусами, Лащ був схожий не на чоловіка, а на старого дуба серед степу, розбитого громом, з обламаними гілками, кругом обтиканого товстими сучками. Здавалось, ніби такий обсмалений корчакуватий дуб, навіщось прибрatий в кунтуш та жупан, втелепався в Єреміїні світлиці. Убрання на Лашеві було потерте, засмальцьоване, позамазуване, неначе Лащ три дні й три ночі валявся в шинку, а четвертого дня, невмигтий, незачесаний і замурзаний, просто ввірвався в покої князя Єремії. Кудлаті товсті брови настобурчились. Вирячкуваті сірі, залиті кров'ю очі неначе повилазили з лоба наверх, як у жаби. Попруги під очима, товсті кудлаті вуси надавали йому звірячий вигляд. Здавалось, ніби між живими людьми з'явився серед дня або упир з товстими кривавими губищами, або міфічний гультай і розбишака пан Твардовський.

— Ну і принесла таки лиха година оцього п'янюгу Лаща, — зашепотів Єремія до Гризельди. — Ненавиджу отаких п'яниць.

— Поздоровляю вашу ясновельможність передніше за все з тим днем, що сьогодні, з іменинами і з новим палацом! — гукнув Лащ до Єремії.

— Спасибі, спасибі! — обізвався якимось знехотя Єремія.

— Хоч на моїй потилиці лежить тепер двісті дев'ятнадцята баніція з Польщі, але я передніше задумав побувати в ясновельможного князя, випити добрий пугар вина, а потім вже хоч і у вигнання! Піду вже потім з гостей та просто кудись в світі, — говорив Лащ.

— Завіщо ж на пана Лаща спала ота двісті дев'ятнадцята сенатська баніція? Я тим часом чув тільки про двісті вісімнадцять, — спитав Єремія.

— Нізавіщо. Аж людям сором розказувати: йшов я оце з військом через село Любомирського. Прийшли в село вночі. Стукаємо в палац Любомирського — нас не пускають. Стукаю я в двері до одного мужика — не одчиняє. Я виламав двері, ускочив у хату та зозла вирізав усю сім'ю, повикидав надвір, а сам вгніздився в хаті та й переночував. Любомирський здурів та бух на мене позов у сенат за те, що я вирізав його робітників, його бидло. От тобі й баніція готова! Велика цяця — хлопська сім'я. Швидко будуть давати шляхтичам баніцію й за те, що вони вирізують хлопські кури та поросята. Ха, ха, ха! — зареготався Лащ і блиснув здоровими білими зубами. Гризельді й Варварі здалося, що зареготався віл або кінь, випадком влізши в світлицю.

— Ну! ти, пане, таки погано робиш, що витинаєш у панів робітницький люд. І я не подякував би тобі, якби ти оце вирізав у мене в дворі півсотні волів, коней або хлопів, — сказав з досадою

практичний князь.

— От тобі й на! А знаєте, ясновельможний, що ваша милость повинні бути мені вдячним, коли оттут стоїть оцей пишний палац! — сказав Лащ. — Я на цій самій горі посадив на палі аж три десятки козаків! їй же богу, посадив. Оттам у тому кутку од Сули наткнув на палі п'ять, а тут, де теперечки оцей поріг, припаде з десять паль з настромленими козаками, — сказав чваньковито Лащ.

Потоцький зирнув на нього згорда каламутними очима й промовив: — Ти, пане, загарбуєш собі цю честь од когось іншого...

— Ні не гарбаю! А хто вирізав українські села коло Лисянки, як було повстання Павлюка? Самійло Лащ. А хто вирізав у пень села коло Стариці? Самійло Лащ. Чи правду я кажу? Га?

— Усе Лащ та Лащ, а другим нічого не припадає, — гордовито обізвався Єремія. — Усе Лащ на всю Польщу й Україну. За ці славні вчинки нехай пан вип'є оцей кубок венгерського, — сказав Єремія й вилив у Лащів кубок цілу пляшку вина.

Лащ допався до кубка й дудлив вино, неначе віл воду. Довгі вуса влізли в кубок і плавали по вині, неначе качки на ставку. Лащ випив кубок до дна й стукнув ним об стіл. З мокрих вусів текли патьоки по грудях, по кунтуші. Він взяв край поли кунтуша й втер вуси.

— Вигинули наші вороги до ноги! а ми на їх кістках тепер мед-пиво попиваємо! Нехай живе князь Єремія! Нехай живе славний Лащ! — гукнув сам на свою славу Лащ.

— Ну ти вже й геть-то розлащився, — обізвався гетьман Конецпольський. — Якби не заступились за тебе Потоцький та я, то тебе б і справді давно виперли з Польщі й України; вже б давно й дух твій не смердів тутечки.

— От і виперли б! Так то й виперти Самійла Лаща, коли він де добре вчепиться пазурями. Ще не швидко Лащ піде в Молдавщину. А коли вже піде, то завоює її та й сяде на престолі господарів. От що! — сказав чваньковито Лащ.

— А ясновельможний пан господар оце погано робить, що не п'є з нами по кубкові, — обізвався з-за стола гетьман Потоцький. — Бити козаків, різати українських хлопів та пити вино — це найбільша наша справа, це наше щастя.

— Бити козаків я ладен, а пити неладен, — сказав тверезий Єремія.

— Погано, ясновельможний князю, погано! Одно повинно бути dokonешне при другому, — заgrimів Лащ вже п'яним хрипким голосом. — Шабля й вино — ото діло шляхетське.

— Шабля, вино та ще й жіноцтво! — додав гетьман Потоцький, котрий дуже любив і вино і гарних панянок.

Довго ще гості сиділи за столами, усе обідали та пили. Гризельда, Варвара й інші княгині та шляхтянки нітрошки не церемонились, що вони гостюють, неначе в шинку, серед грубої й п'яної шляхти: вони звикли до цього. Гультяйство й п'янство були звичайним з'явищем в Польщі. Делікатніші й ідейні на вдачу панії того часу ховались в монастирях і оддавали себе на службу богові.

Другого дня ще надїжджали гості з Польщі та Литви. Цілий день було чути, як на баштах трубили в труби виглядачі, як на балконі грали музики назустріч магнатам та панам. Прибули князі Воронєцькі, Збаражські, приїхав Любомирський та інші. Цілий день слуги наставали наїдків та напиктів. Потрав не приймали з столів. Аж третього дня в здоровій залі нагорі пани розпочали танці. Гризельда й Варвара Замойська вийшли до зали, прибрані в шовкові сукні та в червоні черевички з золотими підківками. Інші княгині та шляхтянки були вбрані в старосвітські польські кунтуші. Оксамит, шовк, золото й срібло й брильянти засліплювали очі. В той час пани й пані тратили скажені гроші на дорогі убори. На шляхтичах бряжчали важкі золоті ланцюги на шиях. Князь Єремія убрався в дорогий кунтуш. Комір і береги обох піл на персах були обсипані брильянтами та перлами. Червоні сап'янці з золотими острогами були обшиті на колінах золотом

та обнизані перлами.

— Грайте музики мазура! — закричав Єремія. — Потанцюємо на крові козаків та хлопів.

— Гуляй, душе! Схизматики побиті й не встануть більше! Вдармо підківками краков'яка на тім місці, де корчилились на палях козаки! — кричав навіжений Потоцький і, вхопивши за руку Гризельду, пішов по залі вибивати краков'яка.

— Гуляй, шляхта, на козацьких кістках! — гукнув Лащ і собі пішов у танець, але він був такий п'яний, що заточувався й трохи не звалився додолу.

Музики грали. Паничі, пани й панії танцювали мазура, аж поміст двигтів під важкими ногами. Золоті підкови миготіли блискавкою. Перли й брильянти на убранні блищали й лисніли, неначе роса на сонці. Варвара Замойська була найкраща за усіх панянок. Вона вдалася в князів Острожських, бо її мати була Острожська. Чорні тонкі брови були ніби намальовані на матовому білому чолі. Довгообразий вид, карі ясні очі, тонкий ніс, повні рожеві уста дуже нагадували українську вроду князів Острожських. Гетьман Потоцький зараз примітив її красу і пристав до неї реп'яхом. Він усе просив її танцювати з ним мазура й вже трохи обрид молодій панні. Вона бажала танцювати з молодим Олександром Конецпольським, а старий гетьман неначе зумисне не випускав її з своїх здоровецьких ручищ.

— Ох, панно Замойська! — зітхав старий Потоцький. — Танцював би з тобою з вечора до ранку, а з ранку до вечора. Ти найкраща за усіх паннів на усю Польщу й Україну.

— Ба не буде ясновельможний гетьман танцювати зо мною з вечора до ранку, бо в вас ніг не стане: ясновельможний вже підтоптався, — сказала Варвара й зареготалась.

— В мене в ногах і сила десь береться, як тільки, князівно, піду з тобою у танець. Так би танцював, танцював з тобою до кінця мого віку.

— Так довго! От тоді б і в мене ноги заболіли, — сказала панна Варвара й блиснула дрібними зубками. — Але я більше не танцюватиму з ясновельможним. Он мій жених Конецпольський вже скося поглядає на нас: певно вже сердиться.

— А що? Його вже трясеця трясе, що ти, панно Варваро, зо мною так довго танцюєш? Нехай трясе, а ми ходім у садок та побалакаємо любенько на самоті. Он подивись на стелю, які гарні виліплені венери та діяни, а ти краща вдесятеро за тих богинь. Ходім у садок! — говорив Потоцький.

— Не хочу! не піду! Не ходи, не люби, не залицяйся! Не люблю, не піду! Не сподобався! — тихо заспівала проворна панна на саме вухо п'яному Потоцькому й втікла од його, побігла до Конецпольського й сіла з ним рядочком.

П'яний Потоцький посварився на неї пальцем і заточився. Він наткнувся на п'яного Лаща й трохи не звалив його з ніг. Лащ вирячив баньки і нічого вже не розумів і не бачив. Він дочвалав до балкона, звалився з ніг і впав у куточку балкона та й захріп, поклавши свою важку голову на товсту лиштву балкона внизу штахетів. Йому здалося, що він спить у степу, підмостивши під голову сідло.

Тим часом князь Єремія оповістив, щоб гості йшла спати, бо завтра світом усі поїдуть на влови в діброву до Лисої гори. — На влови! На влови! — гукнули пани. — О, тут будуть пишні влови. Ліси старі, густі, луки болотяні, очерети густі! — гукала шляхта.

— Завтра, світом, як тільки почуєте, що затрублять в труби, схвачуйтесь з постелів і не гайтеся! — сказав Єремія до гостей.

Гості пішли спати, а Єремія покликав своїх старост:

Сіножацького, Коляду та інших і звелів їм набрати селян з возами, вивезти усю складену в коморах сіль і обсипати сіллю усю Лису гору з верху до низу, ще й посипати шлях через ліс до самої Лисої гори. Старости осміхнулись і миттю кинулись вчиняти волю князя.

В той час як шляхта спала та хропла, трохи не усі Лубни заворушилися: набирали сіль на

вози, вивозили на Лису гору, посипали по ній товстими шарами сіль, ще й замостили дрібками солі усей шлях од воріт палацу через ліс до самісінької Лисої гори.

Єремія прокинувся ще вдосвіта. Він не пив нічого, був звечора зовсім тверезий і не заспав вловів. Як добрий і дуже клопотливий господар, він повсякдень вставав рано, разом з слугами. Єремія звелів трубачам трубити на влови, а сам пішов будити Гризельду, Варвару та інших паній.

— Вставайте швидше! — гукнув у двері Єремія до паній. — Несподівано сталось велике диво: на Лисих горах випав сніг. Ми поїдемо на влови на санках у спасівку.

— Невже сніг! Це диво та й годі! — обзивались панії за дверима.

— Вночі несподівано захмарило небо, вдарив мороз, а к світу випав сніг та град. Я звелів лаштувати санки, — обізвався з-за дверей Єремія, — град та сніг чималий.

— Що це ти говориш? Може то такий сон тобі приснився? — гукала Гризельда з своєї опочивальні.

— Який там сон! От устань та подивись на гори з балкона, — говорив Єремія.

Чутка про той спасівчаний сніг розійшлася по усіх покоях, де валялись п'яні пани на турецьких софах і долі. Усі в одну мить повскакували з постелів і хапком понатягали на себе убрання.

— Сніг у спасівку! Це якесь боже диво, або може божий попуст! Ще цього ніколи не було за нашої пам'яті! Чи на добро воно, чи на якесь лихоліття? — гомоніла шляхтичі, вибігаючи з покоїв і протираючи заспані очі.

— Сніг з градом пополовині випав та ще й чималий. Оттеперечки поїдемо на влови на санках! Мені подали звістку лісовики, що в лісі добра санна дорога. Вже слуги запрягають коні в санки, — говорив голосно Єремія.

У дворі піднявся шум та гам. Слуги лагодились в дорогу, запрягали коні. Собаки на налигачах гавкали, стрибали і метушилились в руках доїжджачих. Єремія покликав усіх гостей на верхній етаж до зали. Він одчинив двері на балкон, узяв Гризельду за руку й вивів її на самий краєчок балкона. За ними рушили натовпом пани й панії, невмиті, розкудлані й непозачісувані. Соннота ще не спливла з їх очей. Усі позіхали на всі застави.

Надворі вже добре розвиднілось. На сході за лісами, за горами червоніло смугою рожеве небо. Легесенький спасівчаний туманець оповивав гори й ліси неначе тонким серпанком. Сула, широкі плеса та мочарі на низині парували, неначе літепло в холодку. По долині понад водою стояв туман густими пасмами, подекуди вже розірваними, неначе над річкою плавали в повітрі шматки прозорої тонісінької намітки.

— Чи пам'ятаєш, моя кохана Гризельдо, як ми перший раз вийшли на цей балкон, а ти тоді сказала, який тутечки буде чудовий вигляд зимою, коли оті лисі гори та горби понад Сулою вкрив сніг? От тепер і сталося чудо: сніг не ждав зими і для тебе вкрив гори зачасу, ще в спасівку! — говорив Єремія до Гризельди і показав рукою на Лису гору, що висовувалась з діброви над самісіньку Сулу.

Гризельда глянула і плеснула в долоні.

— І справді уся гора біла! Ото диво! І справді випав сніг чи град! — аж крикнула з того дива Гризельда.

— Уся гора біла! і справді біла! Це там випав або сніг, або великий град, — загомоніли пани й панії.

— Це бог посилає чудо... на лихо козакам, на добро нам, — промовив Конецпольський.

— От тепер будемо полювати по снігу! По снігу в спасівку! Га! — гукнув Єремія. — Для нас сам бог устелив гори та шляхи снігом у спасівку для вловів.

— Сам бог нас тішить, — промовили декотрі надуті й легкодухі пани: вони й справді з сонних очей поійняли віри, що само небо поклюється про панські шляхетські втіхи та забавки.

Надворі все виднішало, все потроху більше розвиднювалось.

На сході неначе якась велетенська сила одчиняла вікно в небі. Вікно все ширшало та ширшало. Світ полився на гори й на долину понад Сулою. Далекі пригорки й ліси ніби тонули в тумані, неначе залиті молоком; ближчі гори вже виринали з туману і неначе були заставлені тонесеньким матово-білим склом, як буває в степах в час марева. Близькі гори й ліси стояли, ніби по коліна в тумані, що ним парувала Сула, неначе підтоплені знизу водою в повіддя. А між ними біліла лиса гола гора, неначе білий велетенський віл висунувся з чорних гір та лісів до самої річки, нахилив товсту шию над Сулою і ніби смоктав воду. Гора була біла, ніби вкрита снігом та градом, а на горі чорніло кілька дубів та кущиків, ніби занесених снігом навкруги. Зверху гора лисніла рожевим одлиском, таким делікатним, як рум'янець на щоках молоденької панни.

— Диво дивне! Гора дійсно вкрита снігом! — шепотіла шляхта, а декотрі панії зашепотіли молитву і хрестились, здивовані тією незвичайною проявою у спасівку.

— Господи Ісусе! Це не на добро! — обізвалась одна немолода княгиня. — Це або на голод, або на чуму. Це не на добро! Це на якийсь попуст божий.

— Це на чуму в Україні, а на здоров'я Польщі, — сказав Потоцький. — Ця з'явина в натурі певно якийсь знак божий, знак з неба проти чогось.

Пани й панії стояли й дивувались. Тим часом сонце виглянуло з-за діброви, неначе висунуло золоте чоло з пучком золотих кучерів навкруги. Потім одразу проміння, ніби стріли, шугнули, розтяглися й впилися в блакитне небо. А за тими золотими стрілами викотилось пишне сонце й помаленьку піднімалось над дібровою, неначе огняста казкова птиця розпустила золоті крила й піднімалась стиха, помаленьку. Гора залисніла зверху чудовим, різким білим блиском, і на боки впали делікатні білі сутінки, неначе на полах білого шовкового убрання.

Сонце покотилось вгору, піднімалось все вище та вище, і гора заблищала, залисніла й замиготіла усіма кольорами ясної веселки, неначе вона була обсипана битим кришталем, в котрому грали й миготіли проміння сонця. Здавалось, ніби з неба впала веселка, поламалась, подробилась і покришилась, і обсипала тими пишними кольоровими округками усю гору з верху до низу. Тім'я гори біліло, неначе сніг, аж різало в вічі. Усей поділ гори сяв оранжевими, жовтими та ясно-зеленими огнями, неначе чиясь рука оповила гору пишними парчевими торочками та позументами. По усій горі суспіль миготіли брильянтові пучки білого світа, переливаючись то зеленими, то жовтими делікатними одлисками.

А тим часом санки готові: час їхати на влови, бо припече сонце, то й сніг розтане. А нумо, в дорогу! Рушаймо!

Усі рушили з палацу і вийшли за двір. Недалечке од двору починався ліс. В лісі уся дорога біліла, неначе дійсно була вкрита снігом та градом. За двором на битому шляху стояв рядок санок. Пани й панії повскакували в санки. Коні ледве тягли санки по землі, поки довели до лісу. Пани й панії спохвату навіть не придивились до того снігу. Полозки запищали, підрізи завищали. Сіль хрущала, неначе кричала. Аж тоді пани, прочумавшись, почали додивлятися до дороги.

— Це не сніг і не лід! Це щось інше! — гомоніли панії.

— Та це потовчено скло чи... сіль... — заговорив Конецпольський до Єремії. — Що воно за проява!

— Що воно за проява! Ніби сіль! Князю Єреміє! та це ж обсипано шлях сіллю, чи селітрою, чи що! — гукав до Єремії з санок Потоцький.

А коні летіли, як навіжені, й незабаром вискочили з лісу на лису білу гору. Єремія скочив з санок. Пани й панії повскакували й собі, понахилились і полапали руками той дивний сніг; крижинки були теплі. Лащ лизнув язиком і крикнув:

— Ясновельможні панове! Та це ж омана! Це мана! Це не град і не сніг, а справдішня солоня сіль! Князь нас піддував! Навів на нас ману!

— Ага-га! це князівська фацеційка! Це жарт ясновельможного князя Єремії! — загукав Потоцький.

— А що! добре піддури вас? — обізвався Єремія. — То, бачте, моїй коханій Гризельді, як ще тільки ми сюди прибули, заманулось побачити ці гарні гори взимку під снігом. От я й обсипав їх своїм князівським снігом у спасівку, не дожидаючись, поки бог потрусить їх своїм справдішнім снігом. Правда, що мій сніг вийшов солоний, але все-таки Гризельда задалегідь вже влітку намиливалась здалеки зимовим виглядом на ці лісі гори.

— Зимовим виглядом у спасівку! От це так фацеція, варта князів Вишневецьких, — сказав чорнявий Воронецький.

— Про це диво заговорить уся Польща й Україна і Литва, — сказав Потоцький. — Навіть славні Потоцькі не вміли вигадати фацеції, вдатнішої й кращої за цю.

— А я ще й хрестилась і богу молилась, неначе сподіваючись якоїсь пошесті або напасті! Оце гаразд! — сказала регочучись панна Варвара.

— Молилась од солі і до солі! І це добра фацеційка! Сміх та й годі! — сказав Лац і зареготався на усю свою здорову пельку.

Усі пани й панії реготались так, аж луна залунала по горах та дібровах.

— Коли тут зима в спасівку, то ми посідаємо на снігу та й поснідаємо оттут під дубом. Гей, слуги! напинайте намети! — гукнув Єремія до наймитів шляхтичів.

— Але хоч ми теперечки стоїмо й на снігу, то все-таки нехай напинають намети в холодку, бо на цьому снігу ми нізащо в світі не змерзнемо: не буде холодно, — обізвалась Гризельда.

Слуги понапинали пишні парадові князівські білі намети, облямовані на бильцях та бережках золотою парчею та червоними шовковими смугами. На землі, вкритій сіллю, розіслали килими. З санок позносили напої та наїдки. Слуги поналивали в кубки венгерського. Пани випили по кубкові й крикнули: — Віват ясновельможному князеві Єремії! віват князівській фацеції!

І дікі гори і кущі та нетри обізвались з усіх боків троїстою луною: віват, віват, віват!

— А чи знає ваша милость, князю Єреміє, що на цій самій Лисій горі я настромив на палі два десятки козаків, ондечки там на самому краєчку кручі! — крикнув гетьман Потоцький.

— А чи знає ваша милость, князю, що на цьому самому місці, де ми сидимо, я настромив на палі три десятки козаків і два десятки їх дітей! Може, не ймете віри? їй же богу, кажу правду! їх кров отут під нами присипана сіллю! — крикнув чваньковитий Лац.

Усі знали про Лашеву чваньковитість, одначе усі були такі ймовірні, що поїняли йому віри.

— А ми потрусили сіллю це місце, полите кров'ю схизматиків і тепер поливаємо його венгерським. Нехай живе висока вольна шляхта! Нехай гине Україна з козаками! — крикнув князь Єремія.

— Нехай згине Україна! Нехай живе вольна шляхта! Нехай Україна згине! згине! згине! — крикнули пани, і знов гори й нетри неначе тричі обізвались: згине, згине, згине!

Тим часом в далечині, за Мгарським монастирем у діброві почувся гук труб. Труби гули то в одному місці, то в другому, неначе перегукувались, неначе блукаючи по лісі пастухи. Ще вдосвіта Єреміїні старости вигнали на влови, на облаву усіх панщанних мужиків з села. Облава наближалась і гнала до Лисої гори звіра. Труби трубили в діброві безперестанку. Гук ставав виразніший і все наближався до наметів, неначе кликав панів у діброву. Пани вискакували з наметів, хапали рушниці, накидали їх на плечі, причеплювали до поясів ножі та шаблі, неначе готувались на битву з ворогами.

— Час, панове, в діброву! Рушаймо! Звір набігає! — крикнув Єремія.

Пани похапцем кинулись в діброву, стали довгим рядком і рушили в гушавину. Панії висипали з наметів.

— Ой лишечко! а що як сюди набіжать вовки та кабани? — крикнула сполохана панна

Варвара.

— То ми їх будемо стріляти, — промовила Гризельда й вхопила в руки рушницю, набиту набоєм. — Беріть про всякий випадок рушниці в руки і ставайте коло наметів, — крикнула вона до паній та паннів.

Деякі панії забрали рушниці в руки, деякі, боязкіші, поховались в намети і з цікавістю виглядали звідтіль.

Незабаром в лісі почулося стріляння, неначе дерево ламалось і падало од бурі. Ліс затріщав, залушав, загув. Труби гули та ревли, неначе воли на ревищі, зачувши товариачу кров чи сирість. Над дібровою звідусіль вилося та шугало сполохане лісове птаство. А рушниці бахкали та тріщали то в одній місцині, то в другій. Діброви неначе стали живі; столітні дуби ніби закричали й заохали чи од болісті, чи з дива. Незабаром на Лису гору повискакували з гущавини зайці й стрілами замиготіли по білій горі. Десь з гущавини продерлась серна й ніби покотилась вздовж гори. Гризельда націлилась в неї, стрельнула й влучила в неї. Серна підскочила високо вгору, забрикала ногами на повітрі й беркицнула на землю. За серною виплигнули дві лисиці, а за ними ніби слідком гнався вовк. Панії стріляли навмання, не націлюючись, і не потрапляли в дичину. Згодом через ліщину продерся дикий кабан і, засліплений переляком, прямував просто на намети.

Панії ойкнули й крикнули. Гризельда випалила на кабана, але не влучила в його. Куля зачепила за ікла, засвистіла і покотилась, черкаючись об дрібки солі. Панни вискочили з наметів і, вглядівши, що кабан живий, знов поховались.

— Стріляйте йому в бік! — крикнула Гризельда. Панії вистрелили. Кабан перелякався й повернув у ліс. Слідком за ним зачервоніли червоні смужки й патьоки по білому ґрунті. Кабан сховався в гущавині, але зараз впав і задригав ногами.

Згодом трубні гуки замовкли. Бахкання з рушниць затихло. Діброва притихла, неначе втомлена лепетлива та говорюча молодиця. На гальовину з лісу висипались пани та вловчі. Вони волокли в руках зайців, лисиць, вовків. За ними слідком з'явилися старости та хлопці й несли на дрючках постріляні серни та дики кабани. Безліч набитої дичини здивувала панів. Після усіх придибав молодий Конецпольський, він ніс в руках два молоді бобри. Сівши на засідки у верболозі та в осоці над Сулою, він підстеріг у березі два бобри й застрелив їх. В ті часи ще не зникла в річках в Чернігівщині та в Полтавщині ця дорога животина.

— Оце один для дорогої панни Варвари, а другий для княгині Гризельди, — сказав молодий Конецпольський і подав одного бобра своїй молодій, а другого Гризельді.

Лаш та Потоцький почіпляли за задні позв'язувані лапки зайці та лисиці та вовки на гілках кругом наметів. Дичина гойдалась, неначе повішана на шибеницях.

— Ото навішали дичини! неначе козаків на шибеницях! — кричав Лаш. — Чисто ніби козаки теліпаються на шибеницях та на гіллі.

Чоловіки, вийшовши з діброви, з облати, та старости стояли лавами оддалік, поздіймавши шапки, і дивились на той дурницький бенкет свавольної гулячої шляхти.

— Чи ти ба! чисто неначе відьми та упирі злетілись на коцюбах на Лису гору. Понапивались людської крові, а оце тепер питимуть звірячу кров. А солі скільки збавили! Ото збитки! Ото збитки! Збиткуються на Україні гірше за татар, ще й знущаються над нами! — шепотіли тихенько панщанні люде.

— А ви, хлопці, за те, що гнали добре звіра на облаті, заберіть собі оцю сіль. Та збирайте до дрібочки, бо як часом лине ливцем тучний дощ, то шезне уся риба в Сулі, зникнуть і мої боброві лови, — крикнув Єремія до селян.

— Спасибі за ласку, ясновельможний князю! — говорили селяни й поклонились своєму дідичеві в пояс.

— Ну, тепер хоч би й до господи! — промовила Гризельда.

Дичину склали на вози, на розстелені зелені гілки, прикрасили вози, понатикали за полудрабки зеленого гілля й повезли дичину попереду. За тими возами рушили на санках п'яні пани. Один князь Єремія був тверезий і, сидячи в санках, думу думав. Він був байдужнісінький до тієї дорогої фацеції, яку він стругнув для панів, навіть нищечком сміявся, що вчинив ту великопанську дурість.

«Вчинив я оцю шляхетську дурість, збавив багато солі. Хлопи змарнували багацько часу надаремно... але... але за мене загомонить уся Польща, Литва й Україна. Ймення князя Єремії Вишневецького облетить Польщу, загляне в усі закутки, і про мене стане слава скрізь між гордою шляхтою», — думав Єремія, і гордість і чваньковитість засвітились в його чорних блискучих очах.

Ще тиждень гуляли та пили пани в Єремїїному палаці. Тиждень гуло в палаці, неначе в здоровому улику бджоли, доки пани не потомились од гульні і постерегли, що треба ж і честь знати. Тоді ще не було приказки, що гість на перший день — золото, на другий день — срібло, а на третій — мідь та й к чорту їдь. До міді в їх дійшло, у великих тодішніх панів, аж через десяток днів.